

NEMZETGAZDASÁGI SZEMLE.

V. ÉVFOLYAM.

1881.

APRIL — JUNIUS.

II. FÜZET.

AZ ÉRTÉKELMÉLET

AZ UJABB ANGOL FELFOGÁS SZERINT. *)

(MÁSODIK, BEFEJEZŐ KÖZLEMÉNY.)

A NEMZETKÖZI ÉRTÉK.

1. A termelési költség viszonyos különbsége.

A nemzetközi forgalmat régtől fogva külön fejezetben tárgyalják, a nélkül, hogy szükségesnek tartanák alaposan megmagyarázni azon okokat, melyeknél fogva más törvények uralkodnak a nemzetközi cserében alakuló értékeknél mint a belföldi forgalomban keletkezőknél.

A belföldi csere értékalakulását tárgyaltuk már és kifejtettük, hogy az, ha nem is kizárólag, de első sorban a termelési költségektől függ. Ez alakulás természetes előfeltétele gyanánt pedig azt hoztuk föl, hogy a tőke és munka szabadon vonulhasson egyik foglalkozásból a másikba.

Már a belföldi cserénél is láttuk, hogy a tőke és munka ezen átvonulási szabadsága nem korlátlan, és ép azért a termelési költségek mellé, habár másod sorban, egy másik tényezőjét is említettük a normalis érték alakulásának, t. i. a kölcsönös kereslet mérvét.

Kérdés már most, vajjon a tőke és munka hasonló, kisebb, vagy nagyobb szabadsággal vonulhat-e egyik országból a másikba, mint ugyanegy országban egyik foglalkozásból a másikba. A felelet nem lehet kétséges. A nemzetközi forgalomban még nagyobb azon akadályok száma, melyek a tőke és munka szabad átvonulását korlátozzák, s következőleg ezen termelési költségek még kevésbé tekinthetők az értékalakulás alapjainak, mint akár a belföldi forgalomban. A tőke egészben véve talán ugyanazon szabadságot élvez,

*) T. E. Cairnes M. A. Some leading principles of political economy. newly expounded. London. Mac Millan, 1871.

mint a belföldi forgalomban. A munkát szintén nem lehet egészen röghöz kötöttnek tekinteni, mikor nemcsak egyes országok, de egyes világrészek közt is szakadatlanul folyik a munkások vándorlása. De azért kétségtelen, hogy a munka szabad költözködésének akadályai mégis oly nagyok, hogy szinte teljesen lerombolhatják a termelési költségek értékképző hatalmát. A földrajzi távolság már magában véve áthidalhatlan ürt támaszt, de a társadalmi, művelődési és vallási eltérések sokszor még élesebben hatnak.

A belföldi és nemzetközi csere közt azonban van még egy más, jóval kevesebb figyelemre méltatott különbség.

A csere vagy kereskedelem a társadalmi munkamegosztás, a foglalkozások megosztásának alapja. Ezen társadalmi munkamegosztás haszna azonban kétféle a szerint, a mint maga e megosztás egyszerű vagy minősített. A társadalmi munkamegosztás egyszerűbb formája abban áll, hogy minden ember más és más foglalkozásnak szenteli magát, de egészen, Egyikből gazda, másiból kereskedő, harmadikból szabó, negyedikből varga stb. lesz. Már a társadalmi munkamegosztásnak ezen egyszerű alakja is nagy haszonnal jár, mert minden ember csak egy dologgal foglalkozván, sokkal többet termelhet, mintha a patriarchalis őskor módjára tiz-husz mesterségbe is belekontárkodik. De a munkamegosztás ezen formájánál teljesen közönyös, Péter vagy Pál lesz gazda, vagy mesterember; itt vagy amott üti-e föl sátorát, csak gondoskodva legyen minden foglalkozásról és minden vidékről.

A társadalmi munkamegosztásnak ezen egyszerű formája mellett van egy minősített alak is, midőn bizonyos képességgel felruházott emberek, bizonyos meghatározott foglalkozást választanak, és bizonyos vidékek bizonyos meghatározott termékek előállítására adják magukat. Midőn a képzetebb és tekintélyesebb ember egyszerű gépies foglalkozások helyett szellemi pályát választ, midőn a forró égővi országok tropikus termékeket állítanak elő, a sűrű népességű országok iparcikkeket gyártanak, a ritka népességűek mezőgazdaságra adják magukat — ebben az esetben a társadalmi munkamegosztásnak minősített formájával állunk szemben, melynél nem a megosztás puszta ténye, de annak mikéntje játszsza a főszerepet, s a mely kétségtelenül nagyobb mérvben fokozza az általános termelő erőt. S ez utóbbiban megint az a fontosabb, mely nem egyénekhez, hanem bizonyos helyhez kötött.

A társadalmi munkamegosztásnak mindkét formáját megtaláljuk úgy a belföldi, mint a nemzetközi forgalomban. De azért mégis kétségtelen, hogy a minősített alak főleg a fontosabb, mert helyhez kötött alak csakis a nemzetközi forgalomban érvényesíti magát egész erejével.

E különbségekből nevezetes körülmény folyik, és pedig az, hogy a forgalom előnyös lehet egyes országok között akkor is, midőn ugyanegy országon belől nem járna semmi haszonnal.

Hogy ezt jobban megérthessük, vegyünk egy-két példát. Felvidékünk és alföldünk egymással bizonyos forgalomban áll; amaz például fát, emez gabonát szolgáltatván cserébe. Már e pusztá tényből azt következtetjük, hogy a felföldön a fát, az alföldön a gabnát állítják elő kevesebb termelési költséggel. Ha ellenben az alföld ép azon kedvező feltételek mellett állíthatná elő a gabnát, mindkettőt kedvezőbben mint a felföld, csakhamar az alföldre vonulna mindkét termelés ama szabadság következtében, melylyel a tőke és munka ugyanegy ország határán belől a kedvezőbb foglalkozásokba vándorol. Szóval a forgalom a két vidék között megszűnnék.

Tegyük föl már most, hogy a két vidék, melyek közül az egyik minden tekintetben kedvezőbb körülmények, kevesebb költség mellett termel, nem fekszenek ugyanegy országon belül, hanem két különböző országban. Tegyük föl, hogy az egyik csakugyan kedvezőbb körülmények közt termeli, úgy a gabnát mint a fát, vajjon azért szükségkép meg fog-e szűnni a forgalom a két ország között? Nem! S miért nem? Azért, mert két ország közt a tőke és munka nem vonul oly szabadon egyik foglalkozásból a másikba, és kénytelen egy helyen megmaradni, habár másutt többet termelhetne.

Tehát két ország közt még akkor is fejlődhetik ki csere, ha az egyik minden tekintetben olcsóbban termel mint a másik. De csak egy feltétel alatt. S ez a feltétel abban áll, hogy azon előny, melyet egyik ország a másikkal szemben élvez, ne legyen egyenlő a termelés minden ágában. Ha például Ausztria vagy Németország előnyben állna felettünk úgy ipari mint mezőgazdasági tekintetben, még mindig lehetséges, hogy tőlünk megveszi mezőgazdasági termékeinket ipari czikkeivel, — föltéve, hogy az előny, melyet felettünk bir, nagyobb az ipari, mint a mezőgazdasági termelésnél. Mert sokkal előnyösebb lesz rá nézve valamivel drágábban megfizetni gabnáját például $\frac{1}{10}$ részszel, mikor az erre különben fordított tőkével

és munkával oly foglalkozásokhoz fordulhat, melyekben jóval nagyobb előnyben áll fölöttünk s például $\frac{1}{5}$ részszer termelhet többet.

A nemzetközi csere lényeges és teljesen elegendő föltétele tehát az, hogy viszonyos különbség mutakozzék az illető országok termelési költségében. A különböző nemzetek rendszerint oly jószágot szoktak külföldre kivinni, melyet általában olcsóbban termelhetnek. De ez nem szükséges és elengedhetlen föltétel, minthogy keletkezhetik forgalom két oly nép között is, hol egyik részen áll minden előny, a másikon minden hátrány. Más részt valamely ország minden tekintetben kedvezőbb viszonyok közt termelhet, mint egy másik, és még sem léphet azzal forgalomba, ha az előny egyforma minden termelési ágban, mert akkor nem lesz ösztön a cserére.

Ez a termelési költség viszonyos különbségének elmélete, melyet *Ricardo* vezetett be tudományunkba, *Mill* szinte változatlanul fogadott el, de *Cherbuliez* és *Cairnes* újabb részletekkel bővített. Megjegyzendő, hogy a termelési költség fogalmát úgy kell érteni, mint azt fönnebb előadtuk.

2. Munkabér és nemzetközi forgalom.

Az eddigi felfogás szerint a munkabért és nemzetközi forgalmat oki összefüggésbe hozták egymással, és az előbbinek magasságát a nemzetközi forgalom, helyesebben a kivitel akadályának, alacsonyosságát ellenben a kivitel előmozdítójának tekintik.

Már *Mill* kimutatta, hogy az alacsony munkabér; ha egyetemes, nem mozditja elő a kivitelt. A részleges, egyes iparágban mutakozó alacsony munkabér szerepét a nemzetközi forgalomban azonban csak *Cairnes* deritette ki.

Hogy az egyetemesen alacsonyabb munkabér nem biztosít tartós kiviteli többletet, azt kétfélekép is lehet bebizonyítani. Az egyik bizonyítási mód újabb és szokatlan, a másik ismertebb. Kezdjük az elsővel.

Ha valamely országban a munkabér általában alacsonyabb lesz egyik foglalkozási ágban úgy mint a másikon, azzal semmi változás nem történhetik az egyes foglalkozási ágak jövedelmezési viszonyában. A mely foglalkozás azelőtt több hasznot hajtott mint a másik, az ma, midőn a munkabér csökkenés egyforma módon nyilvánul valamennyi foglalkozási ágban, ugyancsak olyan arányban lesz kedvezőbb mint a másik. Hasonlót mondhatunk ter-

mészetesen fordítva. Röviden tehát az egyes foglalkozások viszonyos jövedelmezősége változatlan, és ezzel elenyészik minden ok arra, hogy a tőke megoszlási aránya a különböző foglalkozások közt változáson menjen keresztül. Ha az egyes foglalkozások csak oly arányban jövedelmeznek, mint azelőtt, a tőkék hasonló arányban fognak feléjük fordulni, mint azelőtt: a kedvezőbe nagyobb és a kedvezőtlenbe kisebb mérvben. S ha a tőkék megoszlása változatlan marad, akkor egyik foglalkozásban sem termelnek aránylag többet mint azelőtt, s következőleg egyik jószágból sem lesz nagyobb a kivitel mint azelőtt. A mi változáson megy keresztül, az egyedül a tőkének nyeresége, mely az alacsonyabb munkabérnél minden esetre nagyobb lesz. De a tőkének nagyobb nyeresége ép úgy idézheti elő a kivitel, mint a behozatal emelkedését. Tegyük föl azonban, hogy a munkabér egyforma csökkenése a különböző foglalkozásokban nem okoz egyenlő nyereségeket a tőkéseknek vagy vállalkozóknak, mert egyik foglalkozás aránylag több munkát igényel, mint a másik. Az a foglalkozás, melyben az álló tőkék nagyobb szerepet játszanak, aránylag kevesebb hasznot fog huzni az ilyen munkabér-csökkenésből. Erre az esetre *Ricardo* figyelmeztet. S megtörténhetik, hogy ilyen foglalkozás termékei képezték a kivitel cikkeit, a mint legtöbbször ép a finomabb és nagyobb tőkét igénylő iparcikkek alkotják a kivitel legfőbb tárgyát. Ha már most a munkabér csökkenése következtében más, aránylag több munkabért fogyasztó foglalkozások nyereségesebbek lesznek, nem természetes-e, hogy a tőke főleg ezek felé fordul, a kiviteli iparágak mellőzésével. Szóval, megtörténhetik, hogy a munkabér csökkenése a kivitel csökkenésére is vezethet.

Ez volt az egyik bizonyítás. A másik jóval ismertebb. A kivitel minden gyarapodása a pénz beözönlésére és ezzel az árak emelkedésére vezetne, a mi csakhamar a munkabérnek újabb emelkedését vonná maga után. Föltéve tehát, hogy a munkabér egyetemes csökkenése átmenetileg emelhetné is a kivitelt, ugyanazon okok, melyek a kivitel gyarapodását vonnák maguk után, csakhamar a behozatal felülkerekedését idéznék elő.

Mily változatos és előre meg nem mondható hatása lehet a munkabér csökkenésének, azt legjobban láthatjuk akkor, ha azon föltevésből indulunk ki, hogy ezen változás nem terjed ki minden foglalkozásra, hanem csak egyikben vagy másokban mutatkozik leginkább. Tegyük föl például, hogy valamely ország legfőbb kivi-

teli iparában, pl. Anglia aczél-, Franciaország selyem-, Németország vászoniparában stb. a munkabér tetemesen lejjebb száll, s következőleg az árak is olcsóbbak lesznek. E csökkenés a kivitel gyarapodására fog vezetni, és e gyarapodás vagy teljesen meg fog felelni a munkabér és árak csökkenésének, vagy kisebb vagy nagyobb lesz annál. Mind a három esetben más lesz az eredmény pillanatnyilag. Az első esetben a kivivő ország ugyanannyi jószágot kap cserébe, mint azelőtt, noha több jószágot vitt ki. Ebben az első esetben tehát a munkabér és ár csökkenésének egész haszna a fogyasztóknak, a nemzetközi cserében a külföldnek jut, a nélkül, hogy a termelő ország veszítene. A második esetben, ha a kivitel gyarapodott, de nem oly mértékben, mint a munkabér és árak csökkentek, a kivivő ország aránylag kevesebb jószágot kap cserébe. Itt tehát ismét a fogyasztók s következőleg a nemzetközi cserében a külföld nyer, s a termelő inkább veszít. A harmadik esetben, ha a kivitel nagyobb mérvben gyarapodik, mint a mily mérvben a munkabér és azzal az árak csökkentek, a kivivő ország aránylag több jószágot kap ugyan cserébe, mint azelőtt, de a fogyasztók, vagyis a nemzetközi cserében a külföld még mindig nyer, mert kevesebb áldozattal szerez meg magának több élvezetet. A munkabér és az árak csökkenése tehát gyarapítja ugyan az illető ország kivitelét, de a fogyasztó az, a ki abból minden esetben huz, míg a termelő nem mindig.

De ez csak az átmeneti eredmény, melyet csakhamar követ az egyensúly helyreállítása. Az első esetben nincs változás a kivivő és behozó ország ércpénzében, minthogy a kivivő ország csak annyival visz ki többet, a mennyi a munkabér és az árak csökkenésének megfelel. A kivivő ország több árut visz ki, de ugyanannyi pénzt kap ezért mint azelőtt a kevesebbért. A második és harmadik esetben azonban változás áll be a kivivő és behozó ország ércpénzmennyiségében. A második esetben ugyanis a kivivő ország kevesebb jószágot kap a kivitt nagyobb mennyiségért. Ha most is meg akarja kapni mindazon jószágokat, melyeket azelőtt a kevesebb kivitel árán megkapott, úgy pénzzel kell pótolnia a különbséget. Ebben az esetben tehát pénzkiözlés lesz a munkabér csökkenésének pillanatnyi eredménye, mely tart mindaddig, míg az árak és ezzel a kölcsönös kínálat és kereslet aránya meg nem változik, és az egyensúly e változás folytán helyre nem áll. A harmadik esetben végre aránylag több jószágot kap cserébe a kivivő

ország mint azelőtt. Ez esetben tehát abba az országba fog nagyobb pénzmennyiség tódulni, melyben a munkabér és ezzel a jószágok ára csökkent. De ez szintén csak átmeneti eredmény, melyet az árak és ezzel a kölcsönös kereslet változásával az egyensúly vált fel.

A nemzetközi csere egyensúlyát egyelőre mint bebizonyított tantételt előlegezzük, de ettől eltekintve is azt láthatjuk, hogy a munkabér alacsonyabb volta nem vezet oly föltétlenül a kivitel emelkedésére, mint azt rendszeren fölteszik.

Ez előzmények után átmehetünk tulajdonképeni feladatunkra, és megvilágíthatjuk azt a viszonyt, melyben egy ország kivitele és az abban fizetett munkabér alacsony vagy magas volta egymással áll. *Cairnes* Ausztrália gazdag tapasztalataihoz fordult e viszony feltüntetésére, de hazánkból ép úgy lehet példát felhozni annak kimutatására. *Cairnes* azon változásokra utalt, melyeket Ausztráliában eleinte az aranybányák fölfedezése és később azok kimerülése idézett elő. Az aranybányák fölfedezése minden tőkét és munkát e foglalkozás felé vont, minden más termelés parlagon maradt; a munkabér ezen foglalkozás termékében, az aranyban számítva, magasra emelkedett; és ugyancsak ezen termék kivitele roppant mérveket öltött, mert hiszen ezzel kellett minden más szükségletet egyenesen a külföldről beszerezni. A mint azonban az aranybányák kezdtek kimerülni, a kép egyszerre megváltozott. A nemzeti munka más iparágakat is kezdett felkeresni; a munkabér aranyban számítva kisebb lett s a nemes fém kivitele csökkent, mert az ország sok szükségletét a belföldön fedezte. Előbb a kivitel nagy és a munkabér magas volt, később a kivitel kisebb és a munkabér alacsonyabb lett. A két tünemény között van tehát bizonyos összefüggés, de egyik sem tekinthető a másik következményének vagy okának, hanem mindkettő egy közös okra vezethető vissza: a nemzeti ipar termékenységének irányára és fokára. Egészen ellenkezőleg az eddigi felfogástól, mely Amerikában Angliával, nálunk Ausztriával, és egyáltalában minden kevésbé fejlett országban a fejlettebb országgal szemben, a munkabér magasságában a hazai termelés legyőzhetlen akadályát látja — azt tapasztaljuk, hogy a magas munkabér és a kivitel gyarapodása karöltve járnak nem mint ok és okozat, hanem mint egy közös kutforrásnak termékeit, mint bizonyos termelési ágak roppant jövedelmező voltának következményei. A mi Ausztráliának az aranybányák fölfedezése volt, az volt hazánknak az urbé-

riség megszüntetése, a nagy legelők szűz földjének cke alá vonása, a vasuti hálózat létrejötte és ezzel a nyugati piacok megnyílt. A mezőgazdaság által fizetett munkabér mindig magasabbra emelkedett, gabnakivitelünk mindazonáltal folyton gyarapodott, nem mint-ha egyik a másikat vonta volna maga után, hanem azért, mert gabnatermelésünk jó ideig rendkívül jól jövedelmezett, következőleg jól fizethetett és egyszersmind azt a terméket szolgáltatatta, melyen legkevesebb áldozattal tudtuk igen sok más szükségletünket a külföldről fedezni. Midőn azonban földjeink kezdtek kevesebb hozadékot nyújtani, vasuti hálózatunk továbbfejlesztése megakadt, s e mellett más keleti népek újabb szűzfölddel és rohamosan kiterjesztett közlekedési eszközökkel kétéssé tették gabnatermelésünk jövedelmezőségét: gazdáink kevesebb munkabért fizettek, de azért kivitelünk is csekélyebb lett; mert gabnatermelésünk nem volt többé oly jövedelmező, mint ezelőtt, és mert most már nem volt többé oly előnyös gabnával vásárolni meg a külföldtől minden szükségletünket.

A közgazdasági fogalmak uralkodó zavara mellett az iparra való áttérést rendesen föltétlen haladásnak szokták feltüntetni, holott ez áttérés egyszerűen csak a szükség kényszerítő következtése lesz. Hazánk eddig főleg mezőgazdasági ország volt, mert e téren kedvezőbb körülmények közt termelt, mint haladottabb szomszédai; és kevesebb áldozatába került nyers termékeivel a külföldről megszerezni ipari szükségleteit, mint azokat itthon termelni. Mezőgazdaságunk évek óta veszít azon fölényből, melyet eddig birt. Ha a fölényt nem tudjuk újra visszaszerezni, ha e mostani irányzat mind mélyebb gyökeret ver, mindig több és több tért fog foglalni az ipar, a nélkül hogy annak föltétlenül örvendeni lehetne.

Mindent összefoglalva, mondhatjuk tehát, hogy a munkabér alacsony vagy magas volta közvetlenül semmi befolyást nem gyakorol a nemzetközi forgalomra, hanem egyszerűen jele annak, hogy azon foglalkozási ág, melyben a munkabért az illető foglalkozás termékeiben számítva, magas vagy alacsony, nagy vagy csekély jövedelmet hajt.

3. A nemzetközi értékek.

Láttuk, hogy a nemzetközi forgalom előnyei általában a munkamegosztásban rejlik. Ha a tőke és munka szabadon vonulhatna egyik foglalkozásból a másikba, minden iparág stb. helyezkednék el, hol legtöbb előnyt nyújtana az emberiségnek. Minthogy azonban a

tőke és munka szabad átvonulásának megvannak a maga korlátjai, a nemzetközi forgalom ezen előnyei is bizonyos korlátokhoz kötve. Ez előnyök természetéről bővebben lejjebb fogunk megemlékezni, most az a kérdés áll elénk: mily mérvben oszlanak meg ezen előnyök a nemzetközi cserében szereplő különböző nemzetek között.

Midőn a nemzetközi értékekről beszélünk, világos, hogy nem a pillanatnyi értékalakulásokat, hanem azon mélyebben fekvő törvényeket kutatjuk, melyek hosszabb időn át szabályozzák a cserét, szóval a normalis érték tényezőit. A normalis érték, mint tudjuk, függ a termelési költségektől és a kölcsönös kereslettől. Ettől függ a belső cserében, ettől a nemzetköziben is. Amott láttuk, hogy a termelési költség a döntő, a kölcsönös kereslet mérve a megigazító elem. Lássuk már most, mily szerepet játszik a két tényező a nemzetközi cserében.

Ha két nemzet két ugyanazon pénzértéket, pl. 1000 frtot képező jószágot ad egy másért cserébe, természetes, hogy a két egyenértékű jószág egészben véve ugyanegy összeg munkabért és tőkenyereséget képvisel. Sőt az általánosítás kedvéért egyenesen elhagyhatjuk az utóbbi elemet, mint aránylag csekélyebbet és egyszerűen abból a föltevésből indulhatunk ki, hogy a két egymásért elcserélt egyenértékű jószág hasonló, mert egyenértékű munkabérösszeget képvisel. S ezért a régi elmélet igen könnyen mondhatta, hogy a nemzetközi cserében is a termelési költségek szerint alakul az érték, mert az a munkabérben és a tőkenyereségben látta a termelési költséget. Mi azonban azt mondjuk, hogy termelési költség alatt munka, megtartóztatás és kockázat értendő, s minthogy ezek a különböző országokban nagyon is különbözők, természetes, hogy nemzetközi forgalomban egymásért elcserélt és egyenlő munkabérösszeget képviselő, szóval egyenértékű jószágokat igen különböző termelési költségekkel állíthatták elő. Vegyünk összerő példát. Száz mérő magyar liszt és száz méter osztrák posztó, melyek egyenértéket, pl. 1000 frtot képviselnek, egymásért cserében kelnek a világpiaczon. Egy áruk vagy értékük lévén, természetes, hogy az ugyanazon pénzösszeg munkabérnek felelne meg. Minthogy azonban a munkabér nálunk magasabb, vagyis más szóval ugyanegy pénzösszeg nálunk kevesebb munkanapnak felel meg, az osztrák jószág, noha egyenértékű a magyarral, aránylag több termelési költséget képvisel mint a magyar jószág.

Midőn így a termelési költséget nem tekinthetjük a nemzetközi csere szabályozójának, a normalis érték másik tényezőjéhez, a kölcsönös kereslethez kell folyamodnunk, habár azért a termelési költségnek, mint mindjárt látni fogjuk, itt is meg van a maga szerepe, mint megigazító és mérséklő elemnek abban az értékalakulásban, melyet különben csak a különböző előnyökből folyó monopolumok szabnák meg.

A termelési költségek viszonyos különbsége, más szóval bizonyos kisebb-nagyobb termelési előnyök képezik a nemzetközi csere indokát. Ezen előnyök vagy föltétlenek, midőn csakis valamely ország képes bizonyos jószágot előállítani; vagy föltételesek, midőn más ország is tudja azt a jószágot előállítani, de nem oly kevés áldozattal. Az előny lehet továbbá egyoldalu, midőn csak az egyik ország élvezi, vagy kétoldalu, midőn mindkét cserélő ország bír egy vagy más termelési előnnyel.

Ezeket alapul véve, a kölcsönös kínálat és kereslet főleg három alakban foly be a nemzetközi értékek alakulására. Először mint kölcsönös és korlátlan monopolum, a midőn mindkét cserélő ország oly dolgot állít elő, melyet a másik nem volna képes termelni. Például szolgálhat e részben a sarkövi és a forró égövi országok cseréje. Itt egyedül a kölcsönös kereslet mérve lesz irányadó az értékek alakulására, egyik fél sem tudná semmi áldozattal sem előállítani, mit a másiktól cserébe kap. Itt tehát a termelési költségek még másodsorban sem érvényesülhetnek. Ez a formája a nemzetközi cserének azonban a legritkább.

Egy második és gyakoribb formája a nemzetközi forgalomnak, midőn a monopolum föltétlen vagy föltételes, de csak egyoldalu. Például szolgálhat erre az aranytermelő vagy tropikus országok forgalma más mérsékelt égélju országokkal. Az utóbbiakra nézve a nemes fémek vagy tropikus termékek értékalakulásánál csak a kereslet mérve fog határozni, minthogy ők maguk ezen árukat semmikép nem állithatják elő. De már a nemes fémekeket vagy tropikus termékeket előállító országoknál, a mérsékelt égövi országokból hozott jószágokra nézve, nemcsak a kereslet mérve lesz irányadó, hanem azon áldozat is, a melylyel azt önmaguk előállithatják. Itt tehát a termelési költségek, habár csak egyik oldalon, már mégis mérséklők a monopolumnak különben korlátlan hatalmát.

A nemzetközi csere harmadik és leggyakoribb formája végre

az, midőn a monopolium csak föltételes, de kétoldalú; midőn tehát a két ország cseréje oly jószágokra irányul, melyeket mindegyik termelhetne, de az egyik ország inkább az egyiket, a másik egy másikat képes viszonylag kevesebb termelési költséggel előállítani. Ilyen nemzetközi forgalmat látunk a legtöbb művelt állam közt. A mi itt első sorban szerepel, az szintén a kölcsönös kereslés mérve, de a viszonyos termelési költségek határvető szerepe sokkal erősebb, mert mindkét részről érvényesül. Így például midőn hazánk gabnát és Németország posztót cserél egymással, a gabnát első sorban Németország élelmi szükséglete, a posztóé a mi kényelmi és fényüzési hajlamunk fogja megszabni; de a határt, a melyen túl az elemek az értékek alakulására befolyást nem gyakorolhatnak, mindkét részről a termelési költségek viszonyos különbsége fogja megállapítani. Minél rosszabb lesz az aratás Németországban, annál drágább lesz gabnánk. Minél kedvezőbbek anyagi viszonyaink, minél előhaladottabb izlésünk, annál többet adunk mi viszont a német posztóért. De van egy pont, a melyen túl sem a magyar gabna ára Németországban, sem a német posztó ára hazánkban nem mehet; és ez a pont a termelési költségek viszonyos különbsége. Bármily nagy legyen is Németország szükséglete gabnánk tekintetében, még sem adná meg az általunk kért árakat, ha kevesebb áldozattal járna rá nézve, közvetlenül termelni a gabnát, mint posztójáért cserébe kapott magyar gabnával földözni e szükségletét. Sugyan az áll természetesen az általunk megfizetett posztó áráról is.

Mindeddig azon föltevésből indultunk ki, hogy csak két nemzet áll a cserében egymással szemben. Tényleg azonban valamennyi nemzet kölcsönös összeköttetésben áll. Ez által a termelési költségek határvető szerepe bonyolultabb lesz, mert, hogy a főnebbi példánál maradjunk, nemcsak az fog befolyást gyakorolni a gabna árára Németországnál, mennyivel kevesebb áldozatába kerül, ha posztójáért vásárolja meg a mi magyar gabnánkat, hanem az is, hogy mennyivel kevesebb áldozatába kerül, ha posztójáért orosz vagy amerikai gabnát vásárol. És viszont nálunk a posztó ára tekintetében az is befolyást fog gyakorolni mennyivel kevesebb áldozatunkba kerül, ha gabnánkért cserébe francia vagy angol szövetet veszünk. Így lesz a termelési költségeknek is mind nagyobb szerepük a nemzetköziforgalomban, de azért még mindig csak másodszorban, mint határvetőknek, a melyen túl az érték nem emelkedhetik; első

sorban most is a kölcsönös szükséglet mérve áll. S ebben egy nagy vigasztalás rejlik az őstermelő népekre. Az ő jószágukra irányuló szükséglet sokkal erősebb és mélyebb, s azért az ő áruik értéke, ebből a szempontból legalább kedvezőbben alakulhat, mint az ipari cikkek értéke, melyeknél a szükséglet soha nem működik oly elemi hatalommal. De az előhaladott ipari népeknek is van egy nagy előnyük. Az, hogy jobban ismerik a világpiacz állását és jobban tudják fölkeresni ama forrásokat, honnan szükségleteiket kedvezőbben fedezhetik. A míg a műveletlen afrikai szerecsennél csak a szükséglet szabja meg az európai csecsebecsék árát, úgy hogy szívesen adja érte hona legbecsesebb termékeit, nem is gondolva, mennyivel több munka és megtartóztatás összegét adja cserébe a hasonlíthatatlanul kisebb értékű holmiért; addig a nagy iparos nemzeteknél a szükséglet mérve mellett mindig ott szerepel mérséklőül a viszonyos termelési különbségek világos ismerete. Az őstermelő népek előnye nagyobb, de folyton csökkenő; a haladott iparos nemzeteké csekélyebb, de folyton gyarapodó.

4. A nemzetközi csere egyensulya.

Alig van tantétel az összes közgazdaság körében, melyet deductive világosabban lehetne bebizonyítani, mint épen azt, hogy a nemzetközi forgalomban a kivitelnek és behozatalnak hosszabb időn át mindig teljes egyensúlyban kell egymással lennie. S mégis nincs tantétel, mely több és kevesebb ellenmondásra talált volna. A magyarázat igen egyszerű. A közgazdasági tünetmények rendkívül bonyolultak, főleg a nemzetközi cserében. A jelenséget e nagy változatosságában, hol ezer és ezer különböző tényező működik közre, a felületes szemlélő csak a felszínén marad, s a lejjebb nem hatoló empirista csak azt látta, hogy a nemzetközi forgalomban egyes nemzeteknél az árúk kivitele, másoknál azok behozatala jut állandóan és nevezetes túlsulyra, és e kétségtelen tényre támaszkodva, egyszerűen elvette azt a tantételt, melyet deductive megdönteni nem tudott. Hogy a sokszor gunyolt elméletnek ez esetben is igaza volt a rövidlátó praxissal szemben, azt szinte fölösleges mondani.

Már *Adam Smith* kimutatta, hogy azon befolyás melyet a kivitel és behozatal alakulására valamely ország pénzmennyisége gyakorol, szükségkép visszahat magára a kivitelre és behozatalra, és pedig akkép, hogy azt szabályozza és mindig egyensúlyba helyezi

A mely ország több árút visz ki mint a mennyit behoz, annál felfele szaporodik a pénz és ezzel fölemelkednek az árak. Az árak magasága azután megakadályozza azt, hogy továbbra is oly mérvben exportáljon, sőt ellenkezőleg előnyössé teszi az idegen népek árúinak odahozatalát. Ezzel megindul a pénz kiözönlése mindaddig, míg az egyensúly az árakban és ezzel a kivitelben és behozatalban be nem áll. Hasonlókép, ha valamely állam jóval több árat hoz be, mint a mennyit kivisz, pénze becsesebb lesz, következőleg a jószágárak csökkennek. Ezzel aztán megakad a behozatal, mert a külföldiek magasabb áraikkal nem tudnak a hazai piacokon versenyezni, sőt könnyebbé válik a kivitel, mert a hazai ország olcsóbb árú előnyösen versenyezhetnek az idegen országok drágább jószágaival. Szóval megindul a pénznek az országba beözönlése, és tart mindaddig, míg az árak és azzal a kivitel és behozatal egyensúlyba nem jöttek.

Ez a nemzetközi csere egyensúlyának legegyszerűbb, de azért nem kevésbé igaz és megdönthetlen elmélete. *Smith* előtt ropant nagy gonddal kísérték a kiviteli és behozatali táblázatokat, vagy mint röviden nevezték a kereskedelmi mérleget vagy bilanxot, és a behozatal túlságát mérő veszélyességnek, a kivitel túlságát csupa nyereségnek vették. De már *Smith* kimutatta e gondoskodás fölösleges voltát, és a termelés és fogyasztás mérlegét állította oda mint olyat, melytől a nemzetek virágzása, vagy hanyatlása függ.

Ugyanezen módon történhetik a bizonyítás, ha pénz helyett a váltót vesszük a fizetés közegéül, a mint hogy a nemzetközi forgalomban csakugyan leginkább a váltó viszi e tisztet. Azon ország, mely többet hoz be mint kivisz, természetesen több váltóadósságot vállal magára, mint a mennyi váltókövetelése keletkezik. Lesz tehát olyan váltóadóssága, melyet nem tud váltóköveteléssel fedezni. Más szóval, lesznek olyan fizetési kötelezettségei a másik ország iránt, melyeket nem tud olyan váltóval földözni, melyet ezen másik ország az első ország javára állított volna ki. Tegyük föl, hogy ezen több behozatalu ország hazánk, míg a másik, mely többet visz ki, Németország. Ha most hazánkban bármely kereskedő Németországra szóló váltóval akarja német hitelezőjét kielégíteni, nem fogja a váltót olyan árfolyamon kapni, mely valóságos értékének megfelel, hanem valamivel magasabb áron kell azt megfizetnie. E különbség szintűgy fölemeli az árakat, mint a pénz megritkulása s következőleg megnehezíti a behozatalt és előmozdítja a kivitelt. Ugyanezt mondhatjuk

fordítva is. Meg kell még jegyeznünk, hogy ezen különbözet soha nem lehet nagyobb, mint a mennyit az ércpénz szállítási költsége tesz, mert hiszen az okozza, hogy a nemzetközi forgalomban érc helyett váltókat használunk fizetési eszközül. A hol a váltófolyam különbsége nagyobb, az más okokra vezethető vissza, nevezetesen arra, hogy a rossz valuta értékcsökkenésével összekeverik. Így van ez nálunk, hol például a német száz markos váltó 56, 57 forint körül ingadozik, holott 50 frt körül kellene állania. A főkülönbség itt az országos fizetési eszköz, a papírpénz értékcsökkenése, s azért hibásan említjük a gyakorlatban az egészet váltóárfolyam neve alatt

Ujabb alakot és sok tekintetben átfogóbb képet nyert az igazság *J. B. Say* hírneves, *Théorie des Debouchés* név alatt ismeretes, piaci elméletében. „Minden jószágot jószágért adnak-vesznek; valamely jószágot csak egy másik jószág értékével lehet megvásárolni“. Ez volt a kiindulási pont, melynek igazsága alig szorul bizonyítgatásra, mert igaz ugyan, hogy minden terméket rendszerint pénzen, aranyon, vagy ezüstön vásárlunk, de e nemes fémet ismét a legtöbb európai ország, sőt mondhatják valamennyi európai ország közönséges termékeivel szokta megszerezni. Mert habár hazánk a leggazdagabb nemes fémbányászattal bír Európában, a mi arany és ezüst nyereségünk sem megy többre mint egy-két millió forintra évenként, a mi természetesen alig tesz különbséget a nemzetközi forgalomnak száz milliókra menő cseréjében. Midőn tehát minden ország termékeivel szerzi meg pénzét, világos, hogy végelemzésben minden külföldi terméket belföldi termékkel kellett megvásárolnia, más szóval *J. B. Say* kiindulási pontja, hogy „minden jószágot jószágért adnak-vesznek“ minden kétségen felül áll.

J. B. Say négy nagy fontosságú következtetést vont le az alapigazságból, melyek utóbb a harczoló szabadkereskedelmi iskola jelszavaivá lőnek. Az első következtetés: „Minél több és változatosabb a termelés, annál könnyebb a forgalom, annál változatosabb és nagyobb a piac“. Más szóval, hogy minden kínálat megfelelő keresletet támaszt, és a kínálat gyarapítása szaporítja a keresletet. Általános túltermelés egyszerűen képtelenség. Lehet túltermelés egyes ágakban, de hogy az emberek általában többet termeljenek mint fogyaszthatnak, az teljes lehetetlen. A második következtetés: „Mindenkinek érdeke azt kívánja, hogy mások is gyarapodjanak és előre menjenek“. Csak gazdag

vevőnél remélhet jó vásárt az eladó. Csak gazdag földbirtok mellett fejlődhetik nagy kereskedelem és ipar, s minél gazdagabb a nép melylyel forgalomban állunk, annál előnyösebb reánk nézve a csere. A harmadik következtetés: „A külföldi jószágok behozatala előmozdítja a hazai jószágok eladását“. Minden külföldi terméket végelemzésben haza termékért kapunk. Csak földjeink és tőkéink termékével vehetünk akármely külföldi jószágot s következőleg minden külföldi jószág megvásárlásával valamely hazai jószág eladása jár. A negyedik végre: „A pusztá fogyasztás, mely nem jár semmi termeléssel, semmivel sem gyarapítja az ország gazdaságát“. E következtetések jobbra inkább gyakorlati mint elméleti természetűek, s azért behatóbban munkánkban második, a közgazdasági politikával foglalkozó részében fogunk rájuk visszatérni. A kiindulási pont s az első következtetés mindazonáltal tisztán elvont elméleti jellegű s tudományunk legkiválóbb újabb képviselője *J. St. Mill*, mint mindjárt látni fogjuk, ugyanezt fejtette ki bővebben és alaposabban.

Mill a kínálat és kereslet fogalmából indult ki, és annak bebizonyítására szorítkozott, mily képtelenség az a tan, hogy valamely ország összes kínálata meghaladná annak összes keresletét. Szóval ő negatív uton védelmezte azt az igazságot, melyet később *Cairnes* pozitív alakban formulázott, hogy t. i. a kínálat és kereslet átalánosságban véve azonos fogalmak. *Cairnes* tételét már ismerjük a kínálatról és keresletről szóló fejezetből. Lássuk most, hogyan cáfolta meg *Mill* azokat, kik lehetőknek állították azt, hogy valamely ország egyetemes kínálata meghaladja annak egyetemes keresletét.

A kik e nézetten vannak, úgymond *Mill*, azok fölteszik, hogy az egyetemes kínálat meghaladhatja, sőt gyakran meg is haladja az egyetemes keresletet. S minthogy *Mill* még két elemét különbözteti meg a keresletnek, t. i. a vágyat valamely jószágot birni és a vásárlási erőt, melylyel azt megszerezhetni — következőleg folytatja okoskodását. Ez írók szavaiból nem lehet tisztán megérteni, melyiket veszik tekintetbe a kereslet két eleme közül, midőn a kínálat túltengéséről szólnak; nem lehet tudni, vajjon azt hiszik-e, hogy ily esetben a közönség fogyasztó vágya, vagy csak fogyasztó képessége marad-e el a kínálat mögött. Vegyük tehát a két elemet egyenként és lássuk előbb, vajjon elmaradhat-e kereslet a kínálat mögött azért, mert a javak megvásárlására szükséges

erő hiányoznék. Mi azt mondjuk, hogy nem és pedig azért nem, mert mindenkinek vásárló ereje, melylyel a mások által termelt javakat megszerezheti, ezen javakban áll, melyeket önmaga termelt. Minden eladó, a dolog természete szerint, egyszersmind vevő is. Ha egy ország termelő képességét egyszerre megduplázhatók, úgy megduplázhatók a piacon megjelenő kínálatot, de egyszersmind az ugyanott jelentkező keresletet is. Mindenki kétszeres kínálatot támasztana és kétszeres keresletet, a mennyiben mindenki még egyszer annyit vásárolhatna, mert még egyszer annyit tudna áruba bocsátani. Az megtörténhetik, hogy egyes cikkekben többet termelnek, mint a mennyi szükséges, de csak azért, mert másokban még kevesebbet termeltek. De az általános túltermelés nem lehet, mert minden áruba bocsátott jószág egyszersmind keresletet támasztó vásárló erő.

De vannak, kik belátják, hogy minden országban az egyik termelés hozadéka minden más termelés hozadékára nézve piacot képez, s hogy tehát minden országnak elég vagyona van arra, hogy azzal az ország egész vagyonát megvásárolhassa. Ezek azonban más oldalról támadják meg az egyetemes kínálat és kereslet egyensúlyát, a mennyiben az állítják, hogy ha meg is van erre a képesség, hiányozhatik hozzá a vágy, mert megtörténhetik, hogy a kik rendelkeznek a szükséges vásárló erővel, nem éreznek semmi hajlamot a fogyasztásra, és a kik fogyasztani akarnának, nem rendelkeznek vásárló erővel. És ez képezi ennek a tannak legelfogadhatóbb alakját, mely azonban még mindig egy nagy hibában szenved. Mert habár azok, kik vásárló erővel rendelkeznek, teljesen el lehetnek látva minden fogyasztási erővel, tényleg még sincs úgy, és ez kilátszik abból, hogy azok az emberek azon túl is termelnek. De gondoljunk olyan esetet, mely e föltevésnek lehető legjobban kedvez. Tegyük föl, hogy van egy kis terület, melyben minden egyes ember annyi élelmi, kényelmi és fényüzési erők fölött rendelkezik, a mennyit csak szeme-szája megkíván. Ily területben, hol mindenki ki van elégítve, természetesen senki sem fogna dolgozni vagy takarékoskodni csak azért, hogy bizonyos javakat megszerezzen. Kénytelenek vagyunk tehát föltenni, hogy egy idegen jön a vidékre, és olyan jószágot termel, a melyre senkinek semmi szüksége nincs. Ily esetben azt hinnők, túltermelés áll be. Igen, de csak bizonyos cikkekben. Mert olyat állított elő, a mire nem volt szükség, de általános túltermelésről

még most sem lehet szólni, csak a termelés rosz berendezéséről. Nem lehet túltermelésről szólni, mert ha láttuk fönnebb, hogy a ki új jószágot bocsát a piacra áruba, az vásárló erőt is hoz magával — láthatjuk most, hogy a ki új jószágot bocsát a piacon áruba, új vágyat is hoz magával a piacra. Mert ha nem volna vágya valami után, alig fáradt volna a termeléssel. Mihelyt tehát új kínálat mutatkozik, azonnal megvan egy új kereslet mindkét eleme is, habár lehetséges, hogy a kínálat az egyik s a kereslet a másik tárgyra irányul. De — tehetjük hozzá *Cairnes* határozottabb formulázásában — egészben véve a keresletnek mindig fednie kell a kínálatot.

Igen sok új világot vetett a tanra *Bastiat* éles kritikai elméje. Utalt a statistikai adatok hiányos voltára, és kimutatta, hogy két szomszéd ország határ forgalma mindig más számokkal szerepel a két országban. Így Franciaország kivitele Belgiumba más számokkal szerepel a francia hivatalos adatok közt, mint Belgium behozatala Franciaországból a belga hivatalos adatok közt. Más gyakorlati példát is hozott föl a kereskedelmi mérleg tanának megczáfolására. T. megrak Havreban egy amerikai hajót francia árukkal, nevezetesen párisi luxus-czikkekkel összesen 200,000 frank értékben. Ez a szám szerepel a vám kiviteli kimutatásban. Mire a szállitmány New-Orleansba ér 10% fuvar és 30% vámot fizet, ami által ára 280,000 frankra emelkedik. Itt eladják 20% vagyis 44,000 frk nyereséggel, összesen 320,000 frankon. Ez összegben T. pamutot vásárol és azzal rakja meg hajóját. E pamutért szállítás, biztosítás stb. fejében ismét 10% fizetendő, úgy hogy mire a rakomány újra visszatér Havrebe, 352,000 frankot képvisel, és ezzel az összeggel szerepel a behozatali kimutatásban. Végre T. ezen az árun ismét 20%, vagyis 70,400 frank nyereségre tesz szert, szóval a pamutot 422,000 frankon adja el. T. tehát két ízben nyert; egyszer 40,000, máskor 70,000 frankot, és ez a nemzetközi csere eredménye. A kereskedelmi mérleg hívei ellenben azt mondják: kivitel 200,000 frank, behozatal 352,000 frank = a nemzet megkárosodott 152,000 frankkal.

Ugyancsak *Bastiat* más módon is ad absurdum vezette a kereskedelmi mérleg tanát. Ha csak az kell, úgymond, hogy a kivitel minél nagyobb mérvben meghaladja a behozatalt, azt igen könnyű elérni. Dobjuk bele a tengerbe mindazt, a mit határainkon kiviszünk, bizonyosak lehetünk benne, hogy nem lesz, mivel behozatalt csinál-

hatnánk. Kivitelünk óriási összegekre mehet, és mellette egy fillér behozatalunk sem lesz. Ezzel elértük az Eldoradot, mely után a kereskedelmi mérleg barátai áhitoznak.

Bastiat nyomdokain az egész újabb francia iskola csak a sarcasmus és szárialom hangján beszél a kereskedelmi mérleg tanáról; míg végre *Baudrillard* kereken babonának bélyegezte az egész okoskodást.

Bármily világos volt azonban a theoretikus deductió, bármily megsemmisítő egyesek maró gunyja, az empirista még mindig az árukivitel és beozatal hadataira hivatkozhatott, melyek látszólag egyenesen lerombolják a tudomány minden okoskodását. A tudományos gondolkozás hiveinek nem lehetett kétségök a felől, hogy itt is a theoriának van igaza, de az eszközök, melyekkel azt, a tapasztalati tények ellenmondásával szemben, részleteiben is igazolják, még mindig hiányoztak. Egyes töredékes czáfolatok és bizonyítások föl-fölmerültek, majd egyik majd másik tudás művében, de a kinek először sikerült a tantétel igazolására az eddigi tapasztalati ellenérvek tarthatlanságát kimutatni, az ismét egy angol, *Goschen* volt. E kiváló tudós derítette ki, hogy az áruk kivitele és behozatala az összes nemzetközi forgalomnak egyik legjelentékenyebb, de mégis csak részleges nyilvánulása. Ez árukon kívül az értékeknek még egy egész csomója folyt be a nemzetközi cserébe. Ilyenek azon összegek, melyeket egyik ország a másiknak fuvar, bizomány, biztosítás és több efféle czimen fizet. Anglia úgyszólván az egész világ fuvarossa, és e czimen nevezetes összegek folynak a szigetországba Európa minden államaiból a nélkül, hogy az áruforgalom kimutatásaiban legkisebb nyomot is hagynának. Ilyenek azon összegek, melyeket előhaladottabb országok más, fejletlenebb országban iparvállalatokba fektetnek, és azon országok, melyeket ezek jövedelme gyanánt visszalopnak. Itt ismét Angliát említhetjük legelő, melyet milliókra menő tőkéek és ipari lángelméjének nem egy kitünőségét elhalmozza a külföldön, és ez által ismét a nemzetközi értékesere egy oly alakját teremtetten meg, mely nem jelentkezik a kiviteli és behozatali táblázatokban. Ilyenek azon összegek, melyeket utazók idegen országokban elköltötenek. Svecz, Olaszország és Páris, hogy csak a legfontosabbaknál maradunk, ismét milliókat nyernek évenként a külföldről, melyek szintén nem szerepelnek az áru forgalmi statisztikában. Végre nem

szabad felejtetni az önkéntes adakozásokat távoli hadi vállalatokra költött összegeket s idegen országoknak adott subsidiumokat, hadisarczokat, és a mit, mint legfontosabbat, legelől kellett volna emliteni: a nagy államkölsönöket, melyek, mint az idegen iparvállalatokba fektetett tőkék eleinte kivitelt, utóbb visszatérő kamatjaikban behozatalt képeznek, a kölcsönadó országban ellenben eleinte behozatalt, és később kivitelt a kölcsönvevő országban a nélkül, hogy egy csipetnyi tért foglalnának el az annyi praetensióval tanulmányozott árúforgalmi adatok közt.

Goschen kutatásai megadták a bilanx theoriájának a kegyelemdőfést. Ezentúl csak új név alatt találkozunk vele a fizetési mérleg neve alatt. Hívei nem hunyhattak szemet a tudomány e nevezetes haladása előtt, és állítólag szintén tekintetbe akartak venni minden értékgörgalmat a nemzetközi cserében, s az így módosított kivitel és behozatal egyenlegét keresztelték el aztán fizetési mérlegnek. Ez eljárás azonban csak a régi előitéletek folytatása volt új álarcz alatt a tudomány elveinek olykor tudatos ferdítésével. S azért ez új bilanx-theoriával is főleg Németországban és a közgazdasági tudomány és tevékenység terén hátramaradottabb népeknél találkozunk,

A mit *Goschen* úttörő módon kimutatott, hogy t. i. a nemzetközi értékek cseréje az árúforgalmon kívül igen sok más elemet foglal magában, s a mit ő főleg a váltófolyam szempontjából kutatót, azt *Cairnes* hozta a nemzetközi forgalom egész tanával szerves összefüggésbe. A bilanx theoriája a gyakorlati írók és speciálisták közt nemcsak a szárazföldön, hanem Angliában is számított híveket. És a brit királyság állandó behozatali többlete, mely évenként átlag 50 millio font sterling körül ingadozott, ott is sok port kavart föl, míg ma mindenki tudja, hogy ezen árubehozatali többlet azon értékb hozatalra vezethető vissza, melyet Anglia a külföldön ellenben iparvállalataiból és az idegen áruk fuvarjaiból kap. Sőt tudják azt is, hogy ezen behozatali többlet még nagyobb volna, ha Anglia viszont nem vinne ki külföldre sok értéket az által, hogy polgárai folyton újabb és újabb tőkéket helyeznek el külföldi iparvállalatokba és államadóságokba, milliókra menő összegeket költenek el utazásokra, és maga az állam tetemes összegeket költ el távoli hadi vállalatokra. Amerikában viszont a korábbi évtized nagy behozatali többletét azon értékek behozatala magyarázta meg, melyeket

külföldi piacok amerikai vállalatokba, nevezetesen vasutakba fektetnek. Mert a tőkeelhelyezés eredetleg kivitel a kölcsönadó és behozatal a kölcsönvevő országra nézve, de csak addig, míg magának a tőkének átadása meg nem történt. Ebben a pillanatban megváltozik a viszony. A kölcsönvevő ország kamatokat tartozik fizetni, a kölcsönadó ország pedig kamatokat kap. Most tehát a kölcsönvevő ország fog cikkeket kivinni, és a kölcsönadó ország értékeket behozni. És mindezen értékek végül szükségkép árúk alakjában mennek az egyik nemzettől a másikhoz. Minden nagyobb változása a pénzmennyiségnek befolyást gyakorol az árakra, és ezzel a kivitelre és behozatalra. A mely országba állam kölcsönök, vagy bármely más értékek alakjában nagyobb pénzmennyiség foly be, abban az árak emelkedése következtében előnyös lesz árukat behozni, míg a kivitel csak azon cikkekre szorítkozhatik, melyekben az illető országnak nagy termelési előnyei vannak. Viszont a mely országban a pénz ily értékátalakulás következtében megfogy, ott az árak lejjebb szállanak, az árúk behozatala elveszti nyereséges ingerét, míg az árúk kivitele nagy lendületet nyer.

Legjobban meglátjuk ez elmélet helyességét, ha hazánkra alkalmazzuk, melynek rendhagyó és ugrásokkal teljes nemzetközi áruforgalmát mindeddig nem igen tudták megmagyarázni. Megbízható hivatalos adatok csak az 1868—1874-iki korszakra fekszenek előttünk, és ezek a következők:

Magyarország nemzetközi áruforgalma 1868—1874.

B e h o z a t t a l		Kivitel		Kiviteli	
		millió forintokban		+ —	
1868	. . .	319	. . .	329	. . . + 10
1869	. . .	408	. . .	329	. . . — 79
1870	. . .	344	. . .	342	. . . — 2
1871	. . .	472	. . .	357	. . . — 118
1872	. . .	488	. . .	313	. . . — 175
1873	. . .	456	. . .	300	. . . — 156
1874	. . .	452	. . .	288	. . . — 164

Látjuk, hogy az első év csekély kiviteli többlete után egyszerre óriási lépéssel 73 millió frtra megy a behozatali többlet, hogy a következő évben 113 millióra szökjék föl, azontúl is folyton gyarapodva 164 millió frtig. E rendkívüli ingadozásokat hiába igyekeztek eddig magyarázni nagy vasúti munkálatokkal, vagy épen a

speculatio túltengésével és az arra következő hitelválsággal, mely utóbbinak e számokban legalább, alig akadunk nyomára. E rendkívüli hullámzásokat nagy vonásaikban is egyedül *Goschen* és *Cairnes* elméleteinek segélyével fejthetjük meg.

Vegyük tehát sorra azon értékek forgalmát, melyek az árukon kívül a nemzetközi cserében nagy szerepet játszanak. A külföldi utazások hazánkban akár mint behozatal, akár mint kivitel, valami nagy szerepet nem játszhatnak. Az kétségtelen, hogy élvezet okáért több hazai jár külföldön, de viszont üzleti célokból jóval több idegen jár nálunk, mint megfordítva. Ezen a néven tehát sem árukivitelünk, sem árúbehozatalunk nem mutathat valami lényeges eltérést. Hadi vállalatok, hadi sarczok vagy subsidiumok alapján szintén csak a legutóbbi időben mulatkozhatnak némi befolyás az árúk forgalmára. Fontosabb lesz már azon értékcsere, mely idegen fuvarok alakjában történt, és pedig akár azt vesszük, a mit mi külföldi vállalatoknak fizettünk, akár azt, a mit idegenek magyar közlekedési vállalatoknak fizettek. De lényeges eltérés alig lesz ezen két összeg közt s azért valami nagy befolyást az árúink kivitele és behozatala közt mutatkozó eltérések kiegyenlítésére, ez sem gyakorolhat. Egészen máskép állnak a nemzetközi értékforgalom ezen eddig számba nem vett csoportjának legfontosabb részénél. Értjük azon értékeket, melyeket egyik ország polgárai a másik ország iparvállalataiba vagy államadóságaiba fektetnek vagy azokból húznak. Hogy magyar pénz kevés vándorol ki külföldi iparvállalatokra vagy államadóságokba, azt szinte fölösleges mondani; de hogy a külföldről száz és száz millió érkezett hozzánk e czímen, azt senki nem fogja kétségbe vonni. Ez értékek csak pillanatnyilag tartják meg a pénz alakját, és aztán csakhamar áruk formájában jelentkeznek. És erre vezethetők vissza első sorban nemzetközi árúforgalmunk nagy ingadozásai.

Még alaposabban győződhetünk meg e fontos tüneményről, ha az egyes évek szerint hasonlítjuk össze az árúforgalmat államadóságaink mozgalmával, mely mindenesetre a fontosabb a két utóbb említett tényező közt. 1868-at közvetlenül megelőzőleg nem kötöttünk államadóságot, vagyis nem kaptunk semmi nagyobb értékösszeget a külföldről, mely az áruforgalom természetes egyensúlyát megzavarhatta volna. És nemzetközi áruforgalmunk csakugyan majdnem teljes egyensúlyban van. 1868-ban megkötöttük az

első ugynevezett vasuti kölcsönt 82 millió erejéig, s a következő év áruforgalma már majdnem akkora értékű 79 millió forintnyi behozatalt tüntet föl. 1869-ben nem kötöttünk semmi újabb kölcsönt, és a rákövetkező évben áruforgalmunk ismét majdnem egyensúlyban van. 1870-ben ellenben megindult államadóságaink rohamos gyarapodása. Egymást követték az 1870-iki nyereménykölcsön, 28 millió, a gömöri vasuti kölcsön, 65 millió, az 1871-iki 30 millió, az 1872-iki 54 millió és az 1873-iki 153 millió kölcsön, összesen közel 280 millió frt; a mihez, ha hozzáadjuk azon értékeket, melyeket a külföld 1873 körül iparvállalatainkba fektetett és azon összegeket, melyeket ugyanezen időben a hozzánk tömegesen behozott és besereglett idegenek költöttek, bőven kiegyenlítődik az a nagy eltérés, mely 1871—1874-ig nemzetközi áruforgalmunk kivitele és behozatala közt mutatkozik.

A következő évekről hiányoznak a pontos statisztikai adatok. Mindazonáltal bizton állithatjuk, hogy árubehozatalunk és kivitelünk közt távolról sem mutatkozik igen nagy eltérés, Államkölcsöneink nem szaporodtak oly óriási mérvben, mert ha szám szerint nagyban növekedtek is, közel fele részben régibb adósságok megváltására szolgáltak, és így adóságaink összegét ennyiben nem gyarapították. Másrészt azonban most már nemcsak kapunk a külföldről, de fizetnünk is kell a kamatokat, melyek időközben nagy összegekre gyarapodtak. A míg tehát egyrészt értékbemhozatalunk izmosodik, másrészt érték-kivitelünk is öregbedik, s az eltérés áruforgalmunk kivitele és behozatala közt valami nagy nem lehet a nélkül, hogy a behozatali többletek elmaradását valami különös nemzeti szerencsének tarthatnók.

Igy uralkodik a tudomány a tünemények bonyolult világa felett. Miként a csillagász, tudományára támaszkodva, magános kamrájában előre megleli az égi testek útját, melyeket szemével még nem is látott, úgy a közgazdasági törvények ismeretével hasonló biztos következtetéseket vonhatunk a további fejleményekre.

A behozatali többlet ép oly kevésbé veszedelem, mint a hogy nem haszon a kiviteli többlet, mert egyik úgy, mint a másik, egyszerű lehetetlenség. Egy nemzet sem vehet többet, mint a mennyit elad, és egy nemzet sem adhat el többet, mint a mennyit vesz, bármit mondjon, ezzel ellenkezőleg, a gyakorlati élet felületes megfigyelése.

LÁNG LAJOS.